

Теоретико-правові засади та міжнародні стандарти протидії гендерно зумовленому насильству

Гендерно зумовлене насильство є одним з найсерйозніших порушень прав людини у сучасному світі. Розуміння його природи, міжнародних стандартів протидії та механізмів імплементації є критично важливим для побудови справедливого суспільства.

РОЗДІЛ 1

Від біології до соціальної конструкції: розуміння гендеру

Стать (Sex)

Анатомо-біологічна відмінність, пов'язана з будовою статевих органів, репродуктивною системою та хромосомним набором. Дається людині від народження.

Гендер (Gender)

Соціальна стать, що формує поведінкові, культурні, психологічні та візуальні відмінності. Конструюється соціально та зумовлена культурою суспільства.

Гендер означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (Стамбульська конвенція, ст. 3).

Ключові відмінності статі та гендеру

Природа

Стать: Біологічна, природна

Гендер: Соціальна, культурна

Змінність

Стать: Незмінна (за винятком медичних втручань)

Гендер: Змінюється залежно від культури та епохи

Універсальність

Стать: Однакова в усіх культурах

Гендер: Різний у різних суспільствах

Приклади

Стать: Репродуктивні органи, гормони

Гендер: Одяг, манери, соціальні ролі

У повсякденному житті ми визначаємо стать особи за соціальними ознаками: довжина волосся, будова тіла, голос, фасон одягу, манери поведінки. Жінка-поліцейський або чоловік-вихователь вже не є соціальним феноменом, проте суспільство досі гостро реагує на такий вибір.

Гендерні стереотипи та їх вплив

Гендерні стереотипи – поширені в суспільстві узагальнені уявлення про те, як поведяться чоловіки та жінки.

Маскулінність-фемінінність

Чоловікам приписують активність, домінантність, логічне мислення. Жінкам – залежність, турботливість, емоційність.

Сімейні та професійні ролі

Жінка – домогосподарка, мати, приватна сфера. Чоловік – годувальник, кар'єра, публічна сфера.

Специфіка праці

Жіноча праця – виконавча, обслуговуюча (торгівля, освіта). Чоловіча – творча, керівна.

Патріархальні vs Феміністичні установки

Патріархальні установки

- Чоловік – провідна роль, жінка – підпорядкована
- Сім'я та кохання – цінності жінок
- Робота та самореалізація – цінності чоловіків
- Чоловік – глава сім'ї та годувальник
- Модель вважається природною

Феміністичні установки

- Засудження жорстко закріплених ролей
- Визнання нерівних можливостей несправедливим
- Цінність професійних досягнень для жінок
- Рівна участь батьків у вихованні дітей
- Засудження сексуального пригнічення

КЛЮЧОВЕ ПОНЯТТЯ

Гендерна рівність: що це означає?

- ❏ **Гендерна рівність** – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості щодо його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

1

Не про владу

Це не відбирання влади у чоловіків і передача її жінкам

2

Про участь

Рівна участь у процесах прийняття рішень і розподілі ресурсів

3

Про партнерство

Співпраця між жінками та чоловіками незалежно від статі

Гендерна рівність стосується як жінок, так і чоловіків. Надання привілеїв одній статі одразу позначається на становищі іншої, а в результаті – на розвитку суспільства.

Дискримінація за ознакою статі

Дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що полягають у будь-якому розрізненні, винятку або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини.

Порушення прав

Дискримінація є порушенням прав людини та перешкоджає реалізації основоположних свобод

Міжнародне визнання

Визнано Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (Загальна рекомендація № 28)

Правовий захист

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» встановлює механізми захисту

Гендерно зумовлене наси́льство як порушення прав людини

Гендерно-зумовлене насильство є явищем, що глибоко вкорінене в гендерну нерівність і залишається одним з найсерйозніших порушень прав людини. Війни та збройні конфлікти лише посилюють масштаби та інтенсивність насильства.

840M

Жінок у світі

зазнали насильства з боку партнера та сексуальних домагань – кожна третя
(ВООЗ)

Еволюція міжнародного права: три етапи

1

1948 рік: Епоха «Приватної справи»

Загальна декларація прав людини захищала від свавілля держави, але ігнорувала насильство у приватній сфері. Принцип невтручання: «Мій дім — моя фортеця».

2

1979 рік: Усвідомлення та CEDAW

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Парадокс: початковий текст не містив прямої згадки про насильство.

3

1990-ті: Визнання насильства дискримінацією

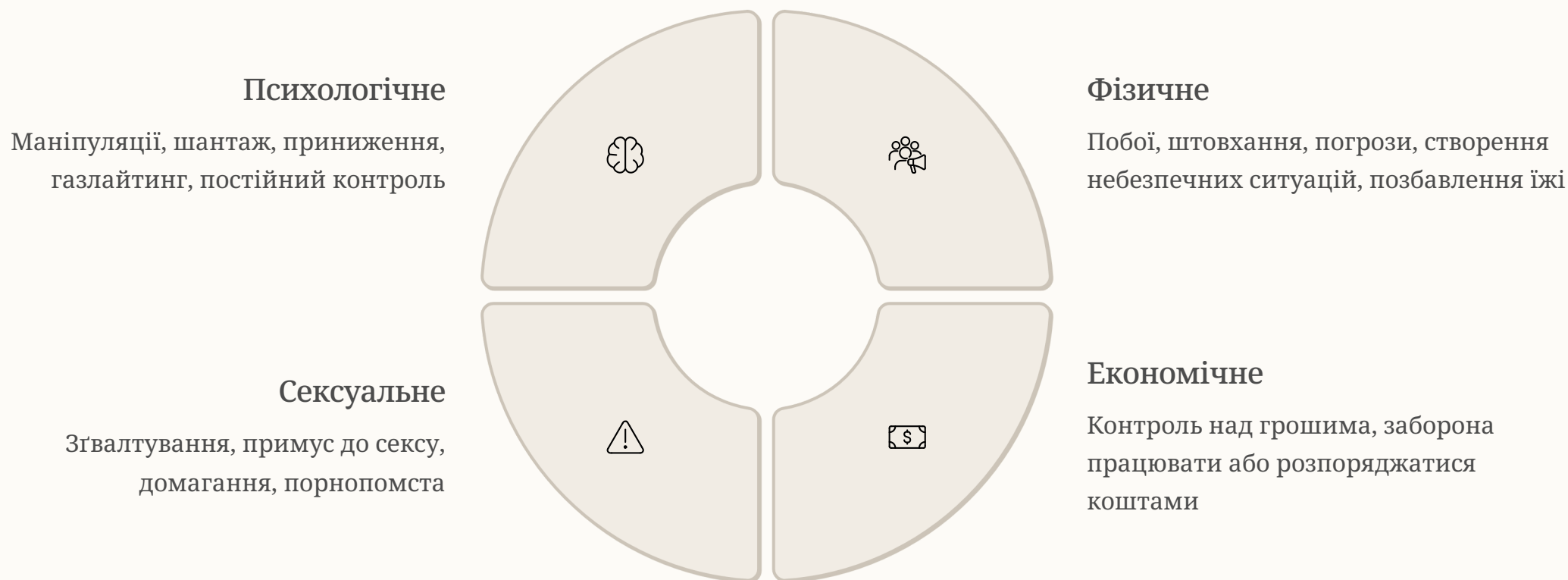
Загальна рекомендація № 19 (1992): Насильство = Дискримінація. Віденська конференція 1993: «Права жінок — це права людини».

Визначення гендерно зумовленого насильства

- ГЗН (2015, Міжвідомчий постійний комітет ООН) – загальний термін для будь-яких шкідливих дій, які вчиняються проти .волі людини та які ґрунтуються на соціально визначених (гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками

З 2014 року документи ООН акцентують на необхідності відрізняти насильство щодо жінок та ГЗН, жертвами якого можуть бути .також чоловіки та представники ЛГБТІК спільноти

Інші форми гендерно зумовленого насильства

Репродуктивне насильство

Примусові аборти, стерилізація, контроль над вагітністю та рішеннями щодо дітонародження

Кібернасильство

Переслідування, погрози, поширення особистої інформації та зображень в інтернеті

Традиційні практики

Калічення жіночих статевих органів, примусові шлюби, викрадення наречених

- **Домашнє насильство**

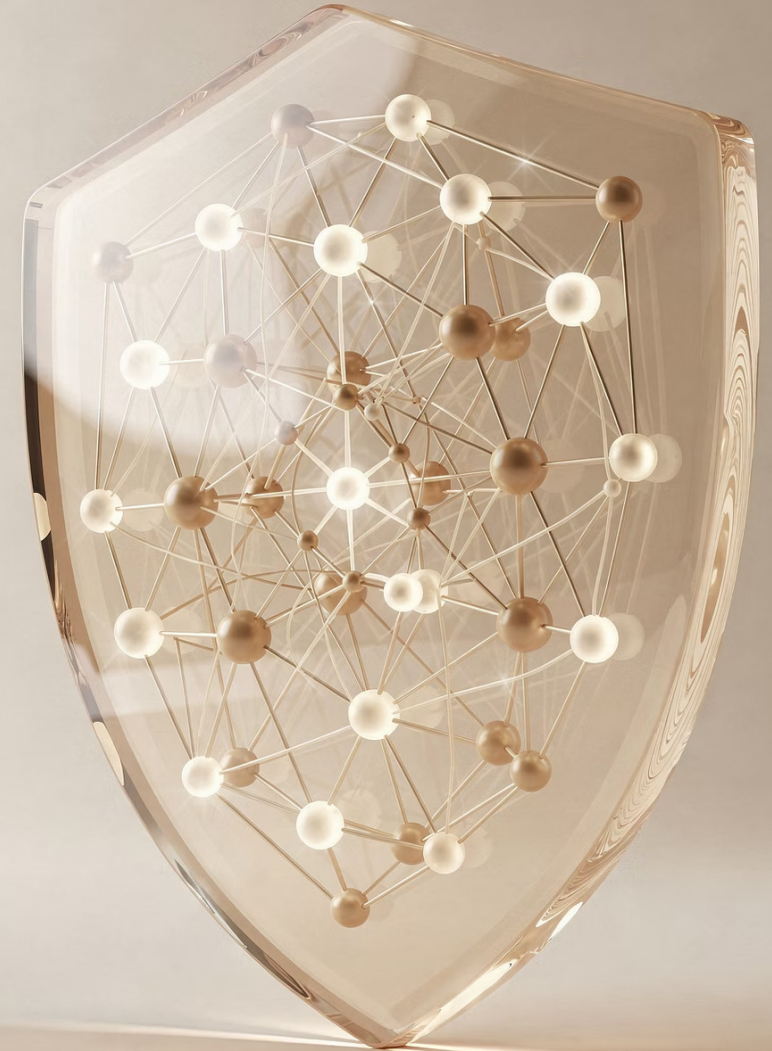
Найпоширеніша форма, що поєднує всі види в межах сім'ї

- **Насильство в громадських місцях**

Сексуальні домагання на вулиці, сталкінг

- **Торгівля людьми**

Викрадення та примус до роботи або сексуальної експлуатації

Цикл насильства: розуміння механіки

Американська психологиня Ленор Волкер у 1979 році довела, що насильство має циклічний характер та розвивається по спіралі.

Фаза 1: Наростання напруги

Кривдник дратівливий, критикує.
Жертва «ходить по лезу ножа»,
намагається догодити. Може тривати
дні, тижні або роки.

Фаза 2: Активне насильство

Напруга досягає піку – побиття,
психологічне приниження, вигнання з
дому. Кривдник скидає напругу через
агресію.

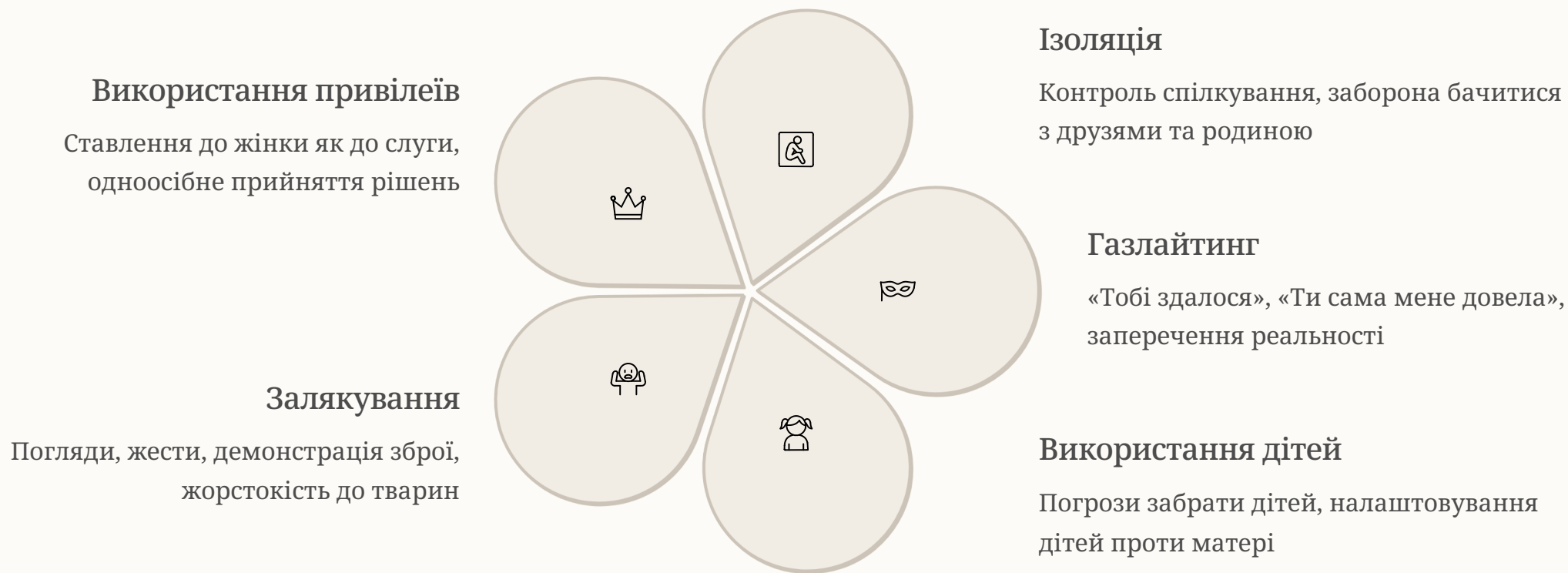
Фаза 3: «Медовий місяць»

Кривдник кається, плаче, дарує
подарунки, клянеться, що це востаннє.
Жертва вірить у зміни та отримує
надію.

❑ **Важливо:** З часом фаза «медового місяця» скорочується, а фази напруги та насильства стають частішими та жорстокішими. Зрештою примирення зникає зовсім.

Колесо влади та контролю: Дулутська модель

Насильство — це не втрата контролю над емоціями, а системна стратегія для встановлення влади над іншою людиною.

Фізичне насильство може траплятися рідко, але тактики з «Колеса влади» застосовуються щодня, створюючи атмосферу терору.

РОЗДІЛ 3

Стамбульська конвенція: золотий стандарт

20 червня 2022 року Верховна Рада ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 1 листопада вона набула чинності.

47

Країн підписали
Конвенцію Ради Європи

36

Країн ратифікували
включно з Україною

Мета документу – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають насильство щодо жінок, та захистити право людей на вільне від насилля життя.

Чотири стовпи Стамбульської конвенції

Prevention (Запобігання)

Просвітницькі кампанії, навчання фахівців, робота з кривдниками. Мета: щоб насильство не відбулося взагалі.

Protection (Захист)

Мережа шелтерів, цілодобові гарячі лінії (15-47), термінові заборонні приписи. Безпека «тут і зараз».

Prosecution (Покарання)

Невідворотність покарання. Криміналізація нових видів насильства. Розслідування навіть якщо жертва забирає заяву.

Integrated Policies (Інтеграція)

Координація між поліцією, соцслужбами, медиками та судами. Обмін інформацією.

Що має бути криміналізовано

Психологічне насильство

Систематичне приниження, контроль, маніпуляції

Переслідування (сталкінг)

Навмисне повторюване переслідування особи

Фізичне насильство

Побої, тілесні ушкодження будь-якої тяжкості

Сексуальне насильство

Зґвалтування без згоди, різні види сексуальних активностей

Примусовий шлюб

Одруження без добровільної згоди обох сторін

Жіноче обрізання

Калічення жіночих статевих органів

Примусовий аборт

Переривання вагітності без згоди жінки

Примусова стерилізація

Позбавлення репродуктивної функції без згоди

Практика Європейського суду з прав людини

ЄСПЛ у Страсбурзі — остання надія для тих, хто не знайшов справедливості у своїй країні. Для України його рішення є джерелом права.

- ❑ **Принцип позитивних зобов'язань:** Держава не має права стояти осторонь. Поліція, прокуратура та суд зобов'язані втрутитися у випадках насильства.

01

Опуз проти Туреччини (2009)

Перше визнання домашнього насильства формою гендерної дискримінації. 36 звернень до поліції проігноровано – мати вбита.

03

Талпіс проти Італії (2017)

Ціна зволікання. Бездіяльність протягом 7 місяців призвела до вбивства сина. Швидкість реакції критична.

02

Левчук проти України (2020)

Право на безпеку важливіше за право власності. Можливість виселення кривдника навіть з власної квартири.

Ключові кейси ЄСПЛ: продовження

Бутуруга проти Румунії (2020)

Кібернасильство = Насильство

Злам акаунтів, стеження через гаджети, погрози в інтернеті мають розслідуватися так само ретельно, як фізичні удари.

Белшан проти Румунії (2017)

Проти віктимблеймінгу

Використання стереотипів («сама винна», «спровокувала») у офіційних рішеннях неприпустиме та свідчить про толерування насильства.

Курт проти Австрії (2021)

Держава не може гарантувати абсолютну безпеку. Якщо поліція діяла професійно за алгоритмом, порушення немає. Баланс відповідальності.

Імплементація в Україні: досягнення

Криміналізація (2017)

Ст. 126-1 КК України: домашнє насильство – кримінальний злочин, до 2 років позбавлення волі. Раніше – лише штраф 340 грн.

Впровадження приписів

Терміновий заборонний припис (поліція) та обмежувальний припис (суд). Ізоляція кривдника від жертви.

Розширення кола осіб

Захист цивільного подружжя, колишніх партнерів, наречених, інших родичів. Не лише офіційний шлюб.

Згода на секс

Зміни до ст. 152 КК: головний критерій зґвалтування – відсутність добровільної згоди. «Так означає так».

Правові колізії та шлях вперед

Колізія №1: Систематичність

Ст. 126-1 вимагає систематичності (3 епізоди). Стамбульська конвенція: один жорстокий випадок має каратися. Жертва наражається на небезпеку.

Колізія №2: Приватне обвинувачення

Жертва забирає заяву – справа закривається. Конвенція: провадження має продовжуватися незалежно від бажання жертви при ризику повторення.

Колізія №3: Медіація

Суди намагаються «помирити» сторони. Конвенція забороняє обов'язкове примирення – медіація можлива лише між рівними, а при насильстві рівності немає.

Україна обрала шлях цивілізованого світу, визнавши насильство порушенням прав людини. У нас є потужні інструменти, але система все ще вчиться їх застосовувати без стереотипів.

Ваше завдання як майбутніх фахівців – не толерувати насильство і знати, що закон на боці постраждалої особи.

